

ระบบอุปถัมภ์กับปัญหาความยากจนในประเทศไทย

ฐานรินทร์ หาญเกียรติวงศ์¹

รุจิกาญจน์ สานนท์²

ทีปอภัย แสนกาศ³

Received 11 November 2020

Revised 18 December 2020

Accepted 29 December 2020

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์สภาพปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทย 2) วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างระบบอุปถัมภ์กับปัญหาความยากจนในประเทศไทย 3) นำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทยอย่างยั่งยืน บทความนี้เป็นการวิจัยเอกสาร

ผลการศึกษา พบว่า 1) ปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทยประกอบไปด้วยระบบอุปถัมภ์ในเรื่องเกี่ยวกับการเมืองโดยมีลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบต่างตอบแทน 2) ความเชื่อมโยงระหว่างระบบอุปถัมภ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการเมืองมีผลต่อปัญหาความยากจนในด้านการเปลี่ยนนโยบาย การบริหารงานและการปฏิบัติ และต่อประชาชนทั้งประเทศ และ 3) แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทยอย่างยั่งยืนคือการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ทางสังคมอย่างสมดุล โปร่งใส และปราศจากระบบอุปถัมภ์ร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาคประชาสังคม

คำสำคัญ: ระบบอุปถัมภ์ ปัญหาความยากจน ความยั่งยืน

¹ สมาคมปรัชญาคุณปัญญบัณฑิตทางสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เลขที่ 2086 ห้อง 407 ชั้น 4 อาคารท่าชัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240 อีเมล: thanarin.h@gmail.com

² คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เลขที่ 2086 ถนนรามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240 อีเมล: rung_ja@hotmail.com

³ พิพิธภัณฑสถานพระยาสุริย เลขาที่ 155 (กม.ที่ 46) อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ 50160

PATRONAGE SYSTEM AND POVERTY PROBLEM IN THAILAND

Thanarin Harnkiattiwong¹

Rujikarn Sanont²

Teeputai Saengas³

Abstract

The objectives of this research were 1) to analyze the problems of the patronage system in Thailand, 2) to analyze the linkage between the patronage system and the poverty problem in Thailand, and 3) to propose sustainable the solution to poverty problem in Thailand. This article is based on documentary research.

The study found that 1) problems of the patronage system in Thailand consist of the patronage system depending on political culture with reciprocal politics; 2) linkage between the patronage system with reciprocal politics influenced poverty problems in aspects of policy changes, operation and administration, people in the whole country; and 3) sustainable solution to poverty problem in Thailand can depend on a balanced, transparent and free sharing of social benefits among the public, private, civil and civil society sectors.

Keywords: Patronage System, Poverty Problem, Sustainable

¹ Doctor of Philosophy in Social sciences Association Ramkhamhaeng University, 2086, Thachai Building (4th Floor), Ramkhamhaeng University, Huamark, Bangkok, 10240 E-mail: thanarin.h@gmail.com

² Faculty of Business Administration, Ramkhamhaeng University, 2086 Ramkhamhaeng Road., Hua Mak, Bangkok, 10240 E-mail: rung_ja@hotmail.com

³ Hariphunchai Art Museum, 155 Doi Lo, Chiangmai 50160

บทนำ

ปัญหาความยากจนในประเทศไทยเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน มีปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อความยากจนจากทั้งในและนอกประเทศ ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศในเรื่องทรัพยากร ปัญหาความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจในประเทศ ความขัดแย้งทางการเมืองที่มีมาอย่างต่อเนื่องและระบบอุปถัมภ์ ซึ่งล้วนแต่ส่งผลต่อความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชาติ

จากรายงานของธนาคารโลก (THE WORLD BANK, 2020) ซึ่งได้รายงานความยากจนและความไม่เท่าเทียมในประเทศไทยพบว่า ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมาและตั้งแต่มีการเผยแพร่ข้อมูลความยากจนอย่างเป็นทางการครั้งแรกในปี 2531 ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์อย่างมากจากการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจที่สำคัญ อัตราความยากจนอย่างเป็นทางการลดลงจากร้อยละ 65.2 ในปี 2531 เหลือร้อยละ 9.85 ในปี 2561 ซึ่งระหว่างปี 2558-2561 อัตราความยากจนในประเทศไทยเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 7.21 เป็นร้อยละ 9.85 และจำนวนคนที่อาศัยอยู่ในความยากจนเพิ่มขึ้นจาก 4.85 ล้านคน เป็นมากกว่า 6.7 ล้านคน และยังพบอีกว่า ในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือประชากรยากจนเพิ่มขึ้นกว่าครึ่งล้านในแต่ละภูมิภาคตั้งแต่ปี 2558 ถึง 2561

จากข้อมูลของ The World Bank's multidimensional poverty measure (MPM) เป็นมาตรการความยากจนแบบหลายมิติเพื่อครอบคลุมมิติความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของมนุษย์ มาตรการทางการเงิน ความเป็นอยู่ที่ดี เช่น การเข้าถึงการดูแลสุขภาพที่มีคุณภาพหรือชุมชนที่ปลอดภัย ซึ่งรวมถึงการกีดกันทั้งทางการเงินและด้านที่ไม่ใช่ตัวเงิน ซึ่งวัดได้จาก 3 มิติ คือ ความเป็นอยู่ที่ดีทางการเงิน (Monetary well-being) การศึกษา (Education) และการเข้าถึงบริการ (Access to services) (WORLD BANK GROUP, 2020) ซึ่งความเหลื่อมล้ำเป็นประเด็นที่ต้องการรายละเอียดมากขึ้น รวมถึงความเข้าใจเรื่องความเปราะบางในเรื่องต่าง ๆ เพื่อที่ประเทศไทยจะได้ก้าวไปสู่การสร้างความมั่งคั่งได้ทั่วถึงทุกคน การกำจัดความยากจนที่ฝังรากลึกมานานต้องใช้ยุทธศาสตร์ที่ต้องนำการบรรเทาความเสี่ยงในระยะสั้น และประเด็นสำคัญอื่น ๆ ที่ต้องการการลงทุนในระยะยาวมาพิจารณาอย่างทั่วถึง (ThaiPUBLICA, 2020)

ระบบอุปถัมภ์เป็นกลไกที่ยึดโยงอย่างต่อเนื่องกับการเมืองไทย บุคคลแม้มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ พร้อมความหวังอย่างเต็มเปี่ยมที่จะพัฒนาประเทศชาติ แต่ไม่มีสมรรถพรรคพวก ญาติพี่น้อง รุ่นพี่ คนรู้จัก และบุคคลที่เป็นกลุ่มอ้างอิงก็ยากที่จะนำพาตนเองเข้าไปทำงานและสร้างประโยชน์ให้กับประเทศชาติได้อย่างเต็มภาคภูมิ จนทำให้เกิดการแต่งตั้ง มอบหมาย และฝากอนาคตของประเทศไว้กับพวกพ้อง ระบบอุปถัมภ์ดังกล่าวมีอยู่มากในการเมืองไทยและระบบราชการไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า มิได้คำนึงถึงหลักคุณธรรม ความเสมอภาค ความรู้ความสามารถ ความมั่นคง และความเป็นกลางทางการเมือง ระบบราชการยังคงมีการใช้ระบบเส้นสาย พวกพ้อง มีการใช้ดุลพินิจตามอำเภอใจของผู้มีอำนาจจนทำให้ข้าราชการแทบทุกหน่วยงานขาดขวัญกำลังใจ เพราะการแต่งตั้งและโยกย้ายเลื่อนขึ้นเลื่อนตำแหน่งของข้าราชการไม่ได้พิจารณาจากคุณสมบัติที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ (อุราชนก คงกล้า, 2561)

ดังนั้นเพื่อให้ประเทศไทยสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทยได้อย่างยั่งยืน จึงทำการวิเคราะห์ปัญหาและระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทยว่าเป็นอย่างไร และนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทยอย่างยั่งยืนอย่างมีทิศทาง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างระบบอุปถัมภ์กับการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทย
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทยอย่างยั่งยืน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ต่อการนำไปใช้

1. เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทยอย่างยั่งยืนต่อไปอย่างมีทิศทาง
2. เป็นแนวทางในการพัฒนาแนวทางสู่การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากระบบอุปถัมภ์ที่ส่งผลกระทบต่อความยากจนของประชาชนในประเทศ

ประโยชน์ทางวิชาการ

1. เป็นองค์ความรู้สำคัญให้แก่ผู้ที่มีความสนใจศึกษาเพื่อให้นำไปต่อยอดการศึกษาปัญหาทางการเมืองไทยโดยเฉพาะระบบอุปถัมภ์กับการแก้ไขปัญหาความยากจนทั้งระบบอย่างเป็นรูปธรรม

นิยามศัพท์เฉพาะ

ระบบอุปถัมภ์ (Patronage System) หมายถึง ระบบของการควบคุมอำนาจทางสังคม เพื่อวัตถุประสงค์ในการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ทางอำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ในทางการเมือง แบ่งสรรทรัพยากรต่าง ๆ ให้กับบุคคล กลุ่มบุคคล ในรูปแบบที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลเหล่านั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางอำนาจ ทั้งเรื่องนโยบาย การบริหาร และการปฏิบัติ

ความยากจน (poverty) หมายถึง สภาพที่ประชาชนมีความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตที่ต่ำกว่าระดับมาตรฐาน มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการครองชีพขั้นพื้นฐาน ได้แก่ เรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับระบบอุปถัมภ์

ผู้อุปถัมภ์ (Patron) เป็นคำที่มาจากภาษาสเปน หมายถึง บุคคลผู้มีอำนาจ สถานภาพ ฉันทุมัติ และอิทธิพล (สุจิต บุญบงการ, 2545) โดยระบบอุปถัมภ์ James C. Scott (1972) ได้อธิบายว่า ระบบอุปถัมภ์หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสองคนที่เป็นกลไกของความสัมพันธ์ในลักษณะที่บุคคลหนึ่งจะมีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับสูง จะเป็นผู้อุปถัมภ์ที่จะใช้อิทธิพลและทรัพยากรของตนในการปกป้องคุ้มครองหรือให้ผลประโยชน์หรือทั้งสองอย่างแก่บุคคลที่สถานภาพต่ำกว่าคือผู้รับอุปถัมภ์ ทั้งนี้ ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (2548) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า โดยรูปธรรมนั้นระบบอุปถัมภ์ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย เจ้างบกับข้า คนรวยกับคนจน คนในสลัมที่มีฐานะกับคนสลัมที่มีฐานะยากจน นักเลงรุ่นพี่ช่วยเหลือรุ่นน้อง ฯลฯ ทั้งนี้ระบบอุปถัมภ์หรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ทำหน้าที่เป็นกลไกที่ยึดโยงคนต่างฐานะเข้าไว้ด้วยกัน

ระบบอุปถัมภ์ เป็นระบบของการควบคุมอำนาจทางสังคมที่ได้มีการกำหนดสถานภาพของบุคคลจากบนลงล่าง แบบ “เจ้านาย-ลูกน้อง” หรือ “ผู้ใหญ่-ผู้น้อย” ที่ถูกกำกับโดยศีลธรรม คุณธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งเน้นความแตกต่างระหว่างฐานะทางตำแหน่งอย่างไม่เท่าเทียมกันของทั้งสองฝ่าย โดยฝ่ายที่สูงกว่าจะเป็น “ผู้อุปถัมภ์” และฝ่ายที่ต่ำกว่า จะเป็น “ผู้รับอุปถัมภ์” เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นส่วนตัว โดยอยู่ในรูปแบบของความเป็นเครือญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้าน พรรคพวก และกลุ่มอาชีพที่เคยรู้จักและมีความใกล้ชิดสนิทสนมเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือตอบแทนซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่ายนั้น แล้วได้ถูกนำมายึดถือเป็นหลักเกณฑ์และค่านิยมในการปฏิบัติทางสังคม เพื่อจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ทางอำนาจ ตำแหน่งในการงาน หรือทรัพยากรอื่น ๆ ให้กับบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ ไปตามรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่ (ฉัตรชัย สุระภา, 2554)

จากการทบทวนวรรณกรรม จึงสามารถสรุปได้ว่า ระบบอุปถัมภ์ทางการเมืองนั้น เป็นระบบของการควบคุมอำนาจทางสังคม เพื่อวัตถุประสงค์ในการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ทางอำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ในทางการเมือง แบ่งสรรทรัพยากรต่าง ๆ ให้กับบุคคล กลุ่มบุคคล ในรูปแบบที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเหล่านั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางอำนาจ ทั้งเรื่องนโยบาย การบริหาร และการปฏิบัติต่อไป

ประเภทความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์

อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (2554) ได้นำเสนอไว้ 2 ประเภท ประกอบด้วย 1) ระบบบิดาอุปถัมภ์ เป็นระบบสังคมปิดแบบบิดาอุปถัมภ์ที่มีการใช้อำนาจกดขี่ บ้างในยุคของการใช้ทาสหรือแรงงานถูกนำเข้ามานับราศีลโดยชาวโปตุเกส ทำหน้าที่คล้าย ๆ กับครอบครัวขยาย หัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้รับผิดชอบในสวัสดิการของผู้ที่อยู่ใต้อุปถัมภ์ และ 2) ระบบการใช้อำนาจกดขี่ ผู้อุปถัมภ์จะใช้อำนาจกดขี่ควบคุมและใช้ความรุนแรง การขู่เข็ญ แม้กระทั่งการฆาตกรรมเป็นเรื่องธรรมดา ทำให้มีการผูกขาดที่ดิน การทำลายความชอบธรรมของผู้อุปถัมภ์ แล้วเกิดการลุกฮือขึ้นต่อต้านของแรงงานชาวไร่และชาวนาในชนบท ทำให้อิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ได้ขยายขอบเขตกว้างไกลกว่าที่จะจำกัดอยู่ในเฉพาะชุมชนหรือชนบท ที่มีความสำคัญในการช่วยเชื่อมโยงโครงสร้างอำนาจทางสังคมระหว่างชนบทและเมือง อันเป็นลู่ทางของการแสวงหาผลประโยชน์ที่นำไปสู่การเลื่อนชั้นทางสังคมได้

พระครูวาทีธรรมวิรัช พระครูวิจิตรรัตนวัตร พระครูรัตนสุตาการ และไพรัตน์ นิมหาด (2563) ได้กล่าวถึงระบบอุปถัมภ์ว่า เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนหรือแลกเปลี่ยน ผลประโยชน์ระหว่างกัน จึงก่อให้เกิดการแบ่งกลุ่ม หรือแบ่งแยกเป็นพวกพ้องกันอย่างชัดเจน การเอื้อประโยชน์ให้กับคนใกล้ชิด การตอบแทนซึ่งกันและกัน การมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองหรือพวกพ้องมากกว่าการดำเนินการใด ๆ ที่จะจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม โดยแสดงให้เห็นถึงการขาดความรับผิดชอบต่อสังคมและจิตสำนึกที่ดีในฐานะพลเมืองคนหนึ่งของประเทศ และตราบได้ทีระบบอุปถัมภ์ยังคงมีบทบาทอยู่ในการเมืองย้อมส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่นและประเทศชาติ อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยมให้เบ่งบานในสังคมการเมืองไทยต่อไป ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ขัดกับวิถีทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยสิ้นเชิง

จากการทบทวนวรรณกรรม จึงสามารถสรุปได้ว่า ประเภทความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์มี 2 ประเภท คือ ระบบบิดาอุปถัมภ์ และระบบการใช้อำนาจคดี ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการอธิบาย ระบบอุปถัมภ์ในการเมืองไทย ซึ่งบางครั้งเป็นเรื่องของการอุปถัมภ์ในรูปแบบของพ่อแม่ พี่น้อง เครือญาติ และระบบการใช้อำนาจคดี ซึ่งอธิบายได้ในเรื่องของการกตัญญูเกษตรกร ผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลและการแสวงหาผลประโยชน์จากความไม่รู้ ความขาดแคลนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชนผู้ยากจน

ระบบอุปถัมภ์กับพรรคการเมืองไทยและเศรษฐกิจไทย

สำหรับระบบอุปถัมภ์นั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับพรรคการเมืองไทย ซึ่ง Huntington, S.P. (1986) ได้นำเสนอขั้นตอนสำหรับเกี่ยวกับพรรคการเมือง 3 ขั้น ดังนี้

1. การแบ่งออกเป็นฝักฝ่าย (Factionalism) ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการพัฒนาพรรคการเมือง โดยที่การเมืองนั้นเป็นกิจกรรมของคนที่แข่งขันกันเพื่อเป้าหมายของตนเองของกลุ่มคนที่มีบทบาททางการเมือง เข้ามารวมตัวกันเป็นพรรคการเมือง ซึ่งพรรคการเมืองยังขาดการสนับสนุนจากประชาชน อีกทั้งการมีส่วนร่วมทางการเมือง และความเป็นสถาบันทางการเมืองอยู่ในระดับต่ำ

2. การแบ่งเป็นขั้ว (Polarization) เป็นขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาระบบการเมือง กล่าวคือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองขยายตัวขึ้น กลุ่มพลังทางสังคมเริ่มมีบทบาททางการเมือง พรรคการเมืองเริ่มสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นระบบกับกลุ่มพลังทางสังคม กลุ่มหรือฝ่ายทางการเมืองที่เคยมีมาเริ่มรวมตัวกันเป็นกลุ่มการเมืองใหม่ จึงทำให้พรรคการเมืองขยายตัว กลุ่มการเมืองต่าง ๆ เข้ามาแข่งขันทางการเมืองภายใต้กติกาทางการเมืองเดียวกัน

3. การขยายตัว (Expansion) เป็นขั้นตอนที่พรรคการเมืองบางพรรคเริ่มเข้มแข็งขึ้น สามารถที่จะสร้างการยอมรับจากประชาชนในวงกว้างได้ โดยอาศัยกลไกและระบบภายในของพรรคที่มีประสิทธิภาพ ผู้นำทางการเมืองมีความมุ่งมั่น และมีความสำนึกที่จะสร้างพรรคให้เป็นที่ยอมรับของประชาชน เพื่อนำไปสู่ชัยชนะทางการเมือง และเกิดการแข่งขันระหว่างพรรคการเมืองมากขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรม จึงสามารถสรุปได้ว่า ระบบอุปถัมภ์พรรคการเมืองไทย มี 3 ขั้นคือการแบ่งออกเป็นฝักฝ่าย การแบ่งเป็นขั้ว และการขยายตัว ซึ่งระบบอุปถัมภ์พรรคการเมืองไทยมีผลอย่างยิ่งต่อปัญหาทางการเมืองไทยมาเป็นระยะเวลายาวนาน การมีโควตา การมีฐานเสียงของพรรคการเมือง การเลือกกระทรวงที่มีเครดิตแตกต่างกัน เหล่านี้ส่งผลต่อการมอบหมายตำแหน่งหน้าที่ผิดฝาผิดตัว และไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อนโยบาย การบริหาร และการปฏิบัติงานที่ส่งผลต่อภาคประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเศรษฐกิจในระดับฐานราก

นอกจากนี้ยังพบว่าระบบอุปถัมภ์และเศรษฐกิจไทยมีความเกี่ยวข้องกันจากการศึกษาพัฒนาการและบทบาททางการเมืองของกลุ่มธุรกิจการเมืองในประเทศไทย พบว่า กลุ่มธุรกิจการเมืองเกิดขึ้นในประเทศไทยด้วยเหตุผลทางโครงสร้าง และความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วยชนชั้นนำทางการเมือง และชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ดี ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นปัจจัยหรือช่องทางที่สำคัญที่เปิดโอกาสให้กลุ่มธุรกิจเข้ามามีบทบาททางการเมืองด้วยตนเองมากยิ่งขึ้นผ่านระบบพรรคการเมือง (สิทธิโชค กลางคุณานนท์, 2552)

จากการทบทวนวรรณกรรม จึงสามารถสรุปได้ว่า ระบบอุปถัมภ์พรรคการเมืองไทยและเศรษฐกิจไทยมีความเกี่ยวข้องกันและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันผ่านระบบอุปถัมภ์

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความยากจน

ความยากจน (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2552) เป็นศัพท์บัญญัติของคำ Poverty หมายถึง สภาพที่ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ต่ำกว่ามาตรฐาน กล่าวคือ ไม่มีรายได้เพียงพอที่จะใช้จ่ายในการซื้อสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานในการครองชีพ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ซึ่งความยากจนวัดได้ 2 ลักษณะคือ ความยากจนสมบูรณ์ (Absolute Poverty) กับความยากจนสัมพัทธ์ (Relative Poverty) ซึ่งความยากจนสมบูรณ์ คือ สภาพที่ประชาชนไม่มีรายได้เพียงพอที่จะมีชีวิตอยู่ได้ ซึ่งอาจแก้ไขได้ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจหรือมีเทคโนโลยีที่ดีขึ้น ก็จะช่วยขจัดความยากจนนั้นได้ ส่วนความยากจนสัมพัทธ์ เป็นการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มของประชาชนที่มีรายได้แตกต่างกัน ดังนั้นความยากจนสัมพัทธ์จึงจะมีอยู่ตลอดเวลาแม้ว่ากลุ่มประชาชนที่ยากจนที่สุดมีรายได้เพียงพอที่จะใช้จ่ายในการครองชีพได้ก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับ Smith (1776) ที่ระบุว่า ความยากจนไม่ได้หมายถึงเฉพาะการไม่สามารถเข้าถึงสินค้าต่าง ๆ ได้ แต่รวมถึงทุก ๆ อย่าง และ Friedman, Rose. D. (1965) ยังกล่าวถึงความยากจนสัมพัทธ์ว่า นิยามของความยากจนสัมพัทธ์นี้จะเปลี่ยนไปตามความเป็นอยู่พื้นฐานของแต่ละสังคม เช่น คนที่ยากจนในปี 1995 มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าคนที่ยากจนเมื่อปี 1965 เป็นต้น

ประเภทของความยากจน

สำหรับประเภทของความยากจนมีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับการจัดหรือเงื่อนไขในการจัดประเภท โดยวิทยากร เชียงกูล (2547) ได้กำหนดสภาพเงื่อนไขของความยากจน ประกอบด้วย 1) ขาดแคลนปัจจัยการผลิตและปัจจัยการยังชีพที่เหมาะสม 2) ไม่ได้รับการศึกษาอบรมชนิดที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต 3) เป็นผู้เสียเปรียบจากระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมผูกขาด 4) เป็นผู้เสียเปรียบจากระบบความสัมพันธ์ทางการเมืองแบบอำนาจนิยม และ 5) เป็นผู้เสียเปรียบและพ่ายแพ้ในระบบโครงสร้างเศรษฐกิจแบบทุนนิยมใหม่ ซึ่ง Todaro & Smith (2008) ได้อธิบายไว้นักเศรษฐศาสตร์นิยมใช้แนวคิดของความยากจนสมบูรณ์เพื่อแทนระดับพื้นฐานของระดับรายได้ที่จำเป็นเพื่อที่จะตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และเกราะกำบังเพื่อที่จะสามารถมีชีวิตต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม ปัญหาของความยากจนสมบูรณ์ คือ ระดับยังชีพนั้นแตกต่างกันในแต่ละประเทศ และภูมิภาคซึ่งสะท้อนความแตกต่างกันของสิ่งจำเป็นทางเศรษฐกิจและสังคม

สาเหตุของปัญหาความยากจนในประเทศไทย

ปัญหาความยากจนในประเทศไทยที่มีอยู่อย่างมากมายเกิดขึ้นจากความเหลื่อมล้ำของประชาชนในประเทศ โดยจักรกฤษณ์ นรติผดุงการ (2523) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับสาเหตุของความยากจน ประกอบด้วย 1) คนชนบทจำต้องทนเพราะท้องที่ที่เขาเกิดมานั้นแห้งแล้ง โภคทรัพย์ฝืดเคือง ห่างไกลความเจริญ และโอกาสในการประกอบอาชีพ 2) จำนวนคนที่ต้องใช้ที่ดินมีมากขึ้น แต่ที่ดินมีจำนวนเท่าเดิม ในขณะที่แต่ละครอบครัวจะต้องรับภาระเลี้ยงดูคนที่ทวีจำนวนมากขึ้น 3) ชาวชนบทผลิตสินค้าได้ไม่แน่นอน เพราะอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนด 4) ชาวชนบทขาดเงินทุนที่จำเป็นสำหรับการผลิตให้ได้ผลสูงสุดตามหลักวิทยาศาสตร์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพไม่สมบูรณ์ทำให้ผลผลิตตกต่ำ 5) ผลิตสินค้าแล้วได้รับผลตอบแทนไม่คุ้มค่า ถูกเอารัดเอาเปรียบด้วยวิธีการต่าง ๆ และ 6) โครงการของรัฐเข้าไม่ถึงชนบท โครงการที่เข้าถึงชนบทก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหารากฐานของชาวชนบทได้

นอกจากนี้ยังมีทัศนะเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาความยากจนในประเทศไทย จาก Foresthailand (2019) พบว่า ประกอบด้วย 1) โครงสร้างของระบบ โครงสร้างปิรามิดแบบ ยอดแคบ ฐานกว้างมาก โดยที่ตรงฐานมีจำนวนมหาศาลเกินไป ไม่สามารถปรับโครงสร้างให้เกิดความเท่าเทียมได้ 2) ลงขวดเหล้า ลงหวยหมด 3) การศึกษา 4) ความเชื่อที่ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเอง แต่หวังพึ่งจากปัจจัยอื่น ๆ 5) ทุนผูกขาด กินรวบทุกประตู 6) ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน และ 7) ทรัพยากรถูกดึงออกไปด้วย Government Spending ที่ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาจริง ๆ หรือการคอร์รัปชัน ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุแห่งการเกิดปัญหาความยากจนในประเทศไทยอันมีฐานรากมาจากระบบดั้งเดิมหรือระบบอุปถัมภ์

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องระบบอุปถัมภ์กับปัญหาความยากจนในประเทศไทยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) (Scott, J. A, 1990, 2006) โดยใช้การค้นคว้า วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล ที่นำมาจากเอกสารสาธารณะทั้งจากภาครัฐและเอกชน รวมถึงข่าวที่เผยแพร่ทางช่องทางต่าง ๆ ที่ไม่เผยแพร่ทั้งในและต่างประเทศ ไปจนถึงสื่ออินเทอร์เน็ตที่มีความน่าเชื่อถือ เช่น จากธนาคารโลกที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนในประเทศไทย

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทย

สภาพปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทย พบว่า ระบบอุปถัมภ์ที่เกี่ยวข้องกับความยากจน คือ ระบบอุปถัมภ์ในด้านการเมือง ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า ระบบอุปถัมภ์ทางการเมืองนั้นมีความสัมพันธ์กับความยากจน คือ เริ่มต้นจากการเมืองไทยที่ถูกขับเคลื่อนด้วยกลไกของระบบอุปถัมภ์ เห็นได้อย่างชัดเจนและสามารถจำแนกได้ตั้งแต่ระบบอุปถัมภ์ในระดับฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายค้าน ระบบอุปถัมภ์ในระดับพรรคการเมือง และระบบอุปถัมภ์ในระดับบุคคล ซึ่งแต่ละระดับจะมีศักยภาพความสามารถในการอุปถัมภ์แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับอำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์

(2539) ได้แสดงทัศนะเอาไว้ที่น่าสนใจ โดยระบุว่าไม่มีมิติความซับซ้อนของความสัมพันธ์ โดยฝ่ายที่อยู่ต่ำชั้นกว่าหรือไม่มีทรัพยากร อำนาจและสถานภาพที่จะตอบแทนผู้ที่อยู่เหนือกว่าได้อย่างเต็มที่ จะอยู่ในสภาพของการติดหนี้บุญคุณ และมีทางเลือกในการปฏิบัติ คือ 1) เขาสามารถตอบแทนหนี้บุคคลไปยังผู้อุปถัมภ์ด้วยการบริการในสิ่งที่ผู้อุปถัมภ์ต้องการ 2) การตอบแทนบางอย่าง เช่น การตอบแทนด้านศาสนา การแพทย์ หรือการมีความชำนาญในการสู้รบ จึงเป็นที่มาของการตอบแทนบุญคุณด้วยคะแนนเสียง หรือด้วยการปฏิบัติตามข้อร้องขอจากผู้อุปถัมภ์แม้จะผิดศีลธรรมหรือผิดกฎหมาย เช่น การซื้อเสียง หรือคอร์รัปชัน เป็นต้น นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดความไม่ชอบธรรม ผิดกติกา และผู้ที่ไม่เข้าพรรค ไม่เข้าพวกในพื้นที่อาจได้รับผลกระทบจากการเลือกปฏิบัติ ยิ่งหากเป็นผู้ที่ยากจนอยู่แล้วไม่มีปากมีเสียง ทางราชการให้ทำเช่นไรก็ทำแบบนั้น ยิ่งส่งผลร้ายแรงในรูปแบบของการซ้ำเติม เช่น หลายครั้งเรื่องเกี่ยวกับการลงชื่อเข้ารับการขุดเซยจากภัยแล้ว หากเป็นบุคคลที่รู้จักกันจะเขียนขุดเซยให้เต็มพื้นที่นาที่ทำ หรืออาจเกินกว่านั้น เพื่อให้ได้รับสิทธิที่เพิ่มมากขึ้น แต่หากไม่รู้จักหรือไม่เข้าพวกกับกลุ่มคนผู้มีอำนาจในพื้นที่ท้องถิ่นเหล่านี้แล้วการสิทธิเหล่านี้ อาจถูกรีดรอน และเลวร้ายจนถึงขั้นไม่ได้รับสิทธิ

ผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างระบบอุปถัมภ์กับปัญหาความยากจนในประเทศไทย

ความเชื่อมโยงระหว่างระบบอุปถัมภ์กับการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทย สามารถอธิบายได้จากอิทธิพลของวัฒนธรรมการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่ส่งผลให้เกิดปัญหาทางการเมืองและสังคมจนส่งผลกระทบต่อภาคประชาชน โดยฉัตรชัย เอมราช (2558) ได้แสดงทัศนะของลักษณะของวัฒนธรรมการเมืองไทย ปรากฏเด่นชัดในลักษณะของเครือข่ายหัวคะแนนและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ซึ่งเชื่อมโยงระบบอุปถัมภ์เข้ากับบุคคลหลายชั้นขึ้นทั้งระดับรากหญ้าจนถึงนายทุนระดับชาติ นอกจากนี้วัฒนธรรมการเมืองแบบอุปถัมภ์ยังมีอิทธิพลต่อการจัดตั้งรัฐบาล ผสมโดยพรรคการเมืองหลายพรรคที่ไม่มีเสียงข้างมากเด็ดขาดในสภา ซึ่งเป็นสภาวะที่มีการขับเคลื่อนอิทธิพลของพรรคร่วมรัฐบาลกับอำนาจบริหารผ่านความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์โดยตรง เนื่องจากอำนาจบริหารจำเป็นต้องอาศัยคะแนนเสียงของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคร่วมรัฐบาลเพื่อความอยู่รอด โดยรัฐบาลต้องมอบผลประโยชน์ทางการเมืองแก่พรรคร่วมรัฐบาลเป็นการตอบแทน สิ่งเหล่านี้เองส่งผลทำให้เกิดปัญหาทางการเมืองเมื่อมีการเปลี่ยนขั้วทางการเมือง เปลี่ยนพรรค หรือเปลี่ยนตัวบุคคล ส่งผลต่อปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงนโยบาย การเปลี่ยนแปลงด้านการบริหาร และการเปลี่ยนแปลงในแนวทางปฏิบัติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาคประชาชนโดยเฉพาะในเรื่องของเศรษฐกิจแก่ประชาชนในทุกชนชั้น ตั้งแต่ชนชั้นสูงของประเทศ ประกอบด้วยผู้นำทางสังคม เหล่าเศรษฐีมหาเศรษฐี ผู้บริหารระดับสูงต่าง ๆ ในเรื่องของการดำเนินธุรกิจ ส่งผลกระทบต่อชนชั้นกลางของประเทศ ที่เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญของประเทศในแง่ของการทำงาน และส่งผลกระทบต่อชนชั้นล่างของประเทศซึ่งเป็นชนรากหญ้าของประเทศที่ถูกแบ่งแยกออกไปด้วยความเหลื่อมล้ำทางสังคม เพราะเป็นชนชั้นที่ปฏิบัติตามนโยบายของภาครัฐการปรับหรือเปลี่ยนนโยบายแต่ละครั้งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขาเหล่านั้น เช่น เกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบจากการสนับสนุนให้ปลูกพืช

ในบางชนิด และทำการรับประกันราคาซื้อ แต่เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลนโยบายเปลี่ยน การบริหารงานเปลี่ยน การปฏิบัติงานเปลี่ยน เกษตรกรจึงเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง

การมอบผลประโยชน์ทางการเมืองแก่พรรคร่วมรัฐบาลเป็นการตอบแทน พบได้บ่อยในช่วงก่อนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540) เรียกว่า การเมืองแบบเล้าหมู (Pork-Barrel Politics) หรือการเมืองที่มีการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของตนเอง นำมาซึ่งการเมืองที่ไร้เสถียรภาพและนำไปสู่การปฏิรูปการเมืองในเวลาต่อมา

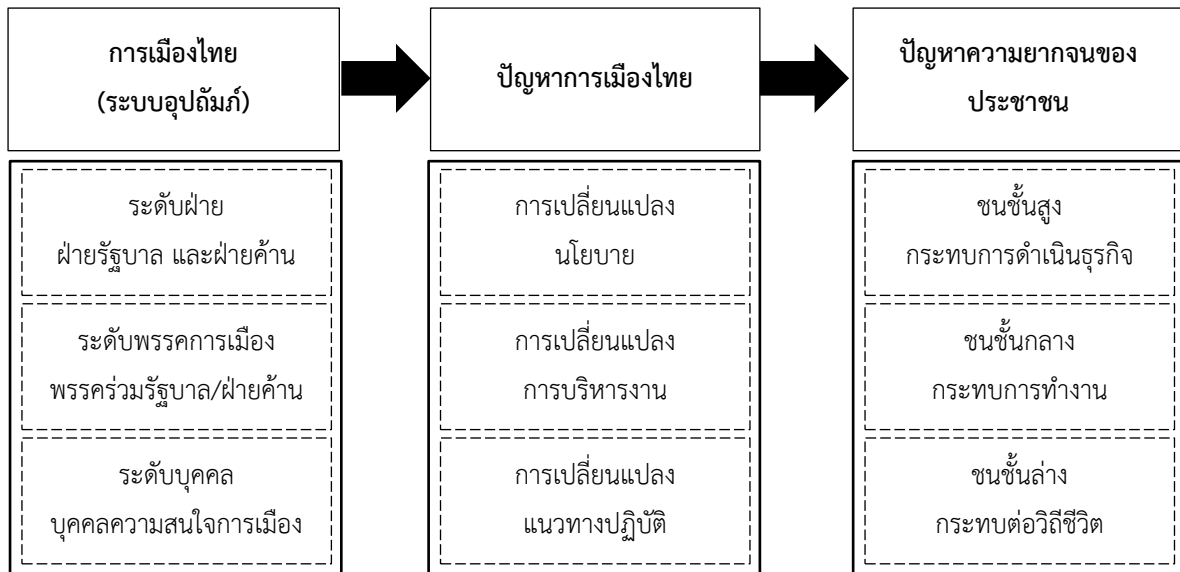
ผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนในประเทศไทยอย่างยั่งยืน

แนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนในประเทศไทยอย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า ต้องสร้างความเชื่อมโยงในรูปแบบของการแบ่งปันผลประโยชน์ทางสังคมร่วมกันอย่างสมดุล และเป็นธรรมระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาคประชาสังคม โดยต้องทำให้เกิดความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ในหลากหลายมิติ ดังนี้ 1) การร่วมกำหนดนโยบายในการให้ความช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างมีแบบแผนและเป็นแผนงานที่มีความยืดหยุ่นร่วมกัน 2) การกำกับดูแลให้สามารถดำเนินนโยบายการแก้ไขปัญหาคความยากจนได้ตามแผนงานอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน ตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างชัดเจน โดยใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมเพียงพอ 3) ตรวจสอบการแก้ไขปัญหาคความยากจนด้วยความโปร่งใส ชัดเจน และสามารถตรวจสอบได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ผู้บริหารในการแก้ไขปัญหาคความยากจนระดับผู้บริหารระดับสูง ระดับกลาง และระดับปฏิบัติการ และ 4) ร่วมประเมินผลของแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนในทุก ๆ มิติทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาคประชาสังคม และร่วมหาแนวทางเพิ่มเติมในกรณีที่ต้องการปรับปรุงแบบการแก้ไขปัญหาคความยากจน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างมีทิศทาง

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

สรุปปัญหาระบบอุปถัมภ์กับปัญหาคความยากจนในประเทศไทย

ปัญหาระบบอุปถัมภ์กับปัญหาคความยากจนในประเทศไทยเป็นผลมาจากระบบอุปถัมภ์ทางการเมืองไทยทั้งรูปแบบของบิดาอุปถัมภ์ และระบบการใช้อำนาจกดขี่ ส่งผลต่อปัญหาการเมืองไทย ในรูปแบบของการแบ่งฝักฝ่าย การแบ่งเป็นขั้วอำนาจ และการขยายอำนาจทางการเมือง และเป็นต้นกำเนิดแห่งความยากจนของประชาชน ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า การเปลี่ยนขั้วอำนาจ การโยกย้ายปรับตำแหน่งซึ่งไม่เป็นไปตามความรู้ความสามารถ ส่งผลต่อการบริหารงาน นโยบายต่าง ๆ ของประเทศ ความเชื่อมั่นและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ภาพที่ 1 สรุบบบบอุปถัมภ์ที่ส่งผลต่อปัญหาการเมืองไทยและปัญหาความยากจนของประชาชน

ส่วนแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทยอย่างยั่งยืน ต้องอยู่ภายใต้เกณฑ์เงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ

1. เงื่อนไขแห่งความโปร่งใส
2. การปราศจากระบบอุปถัมภ์ทางการเมือง

ความร่วมมือควรเกิดจากทุกฝ่าย ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาคประชาสังคม อย่างเท่าเทียมกัน แนวทางการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ดังภาพ

ภาพที่ 2 แนวทางการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป คือ ควรจัดวางระบบอุปถัมภ์ ไม่ให้สามารถดำรงอยู่ได้ในระบบการเมืองของประเทศไทย โดยรูปแบบการแบ่งปันผลประโยชน์ทางสังคมที่สร้างขึ้นมานี้ทุกภาคส่วนต้องสามารถในการตรวจสอบได้ทุกมิติแบบ 360 องศา ทั้งระหว่างรัฐบาล เอกชน ประชาชน และองค์กรอิสระ สามารถตรวจสอบไปและกลับทุกส่วนได้ตลอดเวลา นโยบายที่กำหนดขึ้นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ทางสังคมร่วมกัน โดยให้มีช่องทางการเรียกร้องทางการเมืองที่หลากหลายทั้งช่องทางออฟไลน์ เช่น ช่องทางการส่งจดหมายถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดเวทีแสดงความคิดเห็น และการแสดงออกทางการเมืองอย่างสงบ สันติ และสร้างสรรค์ ช่องทางการแจ้งข้อมูลข่าวสารผ่านทางโทรศัพท์ หรือการเผยแพร่การเรียกร้องทางการเมืองผ่านบิลบอร์ด เป็นต้น และช่องทางออนไลน์ เช่น ช่องทางการเรียกร้องที่เป็นการใช้สื่อสังคมออนไลน์ช่วยกระจายข้อมูลข่าวสาร และแนวทางไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือผ่านเพจที่เป็นสื่อสารมวลชน เพจกลางทางด้านการเฝ้าระวังและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะความไม่เท่าเทียมกันและความยากจน ด้วยการส่งข้อมูลการเรียกร้องที่เป็นข้อเท็จจริง มีแหล่งข้อมูลข่าวสารและหลักฐานเชิงประจักษ์ และต้องคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น เพื่อลดการผูกขาดอำนาจมิให้ขึ้นอยู่กับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใด นำไปแลกเปลี่ยนเพื่อผลประโยชน์ และควรลดขั้นตอนการเรียกร้องต่าง ๆ ให้มีความรวดเร็วในการตอบสนองต่อเหตุการณ์ เช่น การลดเอกสารที่มีข้อความที่เข้าใจยาก ชำซ้อน มีกระบวนการหรือขั้นตอนในการเรียกร้องสิทธิของประชาชน หรือเปิดโอกาสให้การร้องเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสะดวกรวดเร็วด้วยการเพิ่ม One Stop Service หรือช่องทาง Fast Tract เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

การนำแนวทางของการศึกษาในเรื่องระบบอุปถัมภ์กับการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทยสามารถเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการแก้ไขปัญหาความยากจนในรูปแบบทั้งความยากจนแบบสมบูรณ์และความยากจนแบบสัมพัทธ์ได้ และเพื่อให้ครอบคลุมการแก้ไขปัญหาได้อย่างทั่วถึง ควรทำการวิจัยในลักษณะของการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในเชิงลึกเพิ่มขึ้น

เอกสารอ้างอิง

จักรกฤษณ์ นรติผดุงการ. (2523). แนวความคิดใหม่ในการพัฒนาชนบทการวางพัฒนาจังหวัด อำเภอ

ตำบล: ทฤษฎีและปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: สารมวลชน.

ฉัตรชัย สุระภา. (2554). ระบบอุปถัมภ์ในการเมืองท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบล

ธัญญา อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัย

มหาสารคาม).

ฉัตรชัย เอมราช. (2558). รัฐธรรมนูญในอุดมคติของสังคมไทย: รัฐธรรมนูญที่ไม่เอื้อประโยชน์แก่ระบบอุปถัมภ์.

วารสารนักบริหาร, 35(2), 61-71.

วิทยากร เชียงกุล. (2547). พัฒนาการแบบยั่งยืนกับการแก้ปัญหาคอนเจน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์

พับลิชชิง จำกัด (มหาชน).

Smith, A. (1776). **An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations: Volume One**. London: printed for W. Strahan; and T. Cadell, 1776.

THE WORLD BANK. (2020). **Taking the Pulse of Poverty and Inequality in Thailand**.

Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/thailand/publication/taking-the-pulse-of-poverty-and-inequality-in-thailand>

WORLD BANK GROUP. (2020). **Taking the Pulse of Poverty and Inequality in Thailand**.

Retrieved from <http://pubdocs.worldbank.org/en/149501583303319716/pdf/WB-Poverty-Report-Thailand-2020-Low-res.pdf>

Todaro, M. P. & Smith, S. C. (2008). **Economic development (book 1)**. Jakarta: Erlangga Publisher.

ThaiPUBLICA. (2020). รายงานธนาคารโลกพบ “คนจนไทย” สูงขึ้น ยุครัฐบาลรัฐประหาร “ประยุทธ์ จันทร์โอชา”. Retrieved from <https://thaipublica.org/2020/03/world-bank-report-poverty-inequality-thailand/>